

УДК: 330.1: 330.3

Панчишин Т.В.

ІНВЕСТИВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ – ЗАПОРУКА МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню ролі людського капіталу у забезпеченні сталого економічного зростання країни. Розглянуто основні підходи та концепції оцінки людського капіталу з допомогою інтегральних рейтингових показників та досліджено зміни позиції України у світових рейтингах. Проаналізовано ключові індикатори розвитку людського потенціалу України. Проаналізовано основні проблеми фінансування розвитку людського капіталу в Україні. Запропоновано шляхи вирішення та напрями удосконалення державної регуляторної політики щодо розвитку людського капіталу.

Ключові слова: економічне зростання, людський капітал, інвестування розвитку людського капіталу, індекс соціального розвитку, індекс людського капіталу.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших соціально-економічних детермінантів активізації розвитку будь-якої країни, ключовим чинником її успіху є якість людських ресурсів: освіта, інтелект, професійний досвід, соціальна мобільність та здатність до інновацій у професійній діяльності і соціальному житті. У сучасній розвинутій економіці фінансування розвитку людського капіталу, освіченості та рівня життя працівника вже не вважається непродуктивною та витратною інвестицією, яка ніби нав'язувалася політикою держави з метою забезпечення соціального зростання. Все більше компаній зацікавлені у забезпеченні своїх працівників повним соціальним «пакетом послуг», необхідних для гідного та продуктивного життя, для забезпечення нормальних умов праці. Метою таких інвестицій у людський розвиток є підвищення продуктивності праці робітників, створення належних умов для стимулювання генерації нових ідей, нових проектів тощо. Саме такі компанії демонструють високі показники процвітання та стабільного розвитку. На жаль, інвестування розвитку людського капіталу не притаманне усім видам економічної діяльності. Так, галузі промисловості, сільського господарства, транспорту більше уваги зосереджують на інвестуванні у фізичний капітал, мало звертаючи уваги на розвиток людського потенціалу. Тому дослідження ролі інвестування людського капіталу у економічному поступі залишається сьогодні актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Інвестування в людський капітал, а це, в першу чергу, в освіту, дає можливість готувати кваліфіковані кадри, розвивати високоякісне виробництво, досягати належної конкурентоспроможності на світовому ринку, застосовуючи нові маркетингові технології. Інвестиції в людський розвиток є найбільш перспективними, а модернізація соціальної сфери відіграє для нашого майбутнього не менш важливу роль, ніж модернізація промисловості.

Особливо це актуально на сучасному етапі суспільно-економічного розвитку, для якого характерний перехід від індустріального до постіндустріального, інформаційного суспільства, до економіки знань. Учений Даніел Белл визначає постіндустріальне суспільство як «суспільство, в економіці якого пріоритет перейшов від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти і підвищення якості життя, в якому клас технічних спеціалістів став основною професійною групою і, що найважливіше, в якому впровадження нововведень все більшою мірою залежить від досягнення теоретичних знань. Постіндустріальне суспільство передбачає виникнення інтелектуального класу, представники якого на політичному рівні виступають як консультанти, експерти або технократи» [1]. Однак створення та нормальне функціонування такого інтелектуального класу є неможливим без належного фінансування та інвестування в розвиток людського капіталу.

Вагомий внесок у розвиток сучасної теорії людського капіталу зробили Т.Шульц, Г.Беккер, С.Кузнець, С.Струмилін, Р.Капелюшников та інші вчені. Розвитком теорії людського капіталу займалися також такі відомі українські вчені, як:

© Панчишин Тарас Володимирович, к.е.н., доцент, доцент кафедри статистики економічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, e-mail: t.panchyshyn@lnu.edu.ua

О. Грішнова, Е. Лібанова, Я. Ларіна, І. Каленюк, А. Чухно, В. Мандибура та інші.

Одним із перших ідею виокремлення теорії розвитку людського капіталу висунув американський економіст, лауреат Нобелівської премії Т. Шульц. Саме він зробив вагомий внесок у становлення теорії людського капіталу на початковому етапі її розвитку. Він одним з перших ввів поняття людського капіталу як продуктивного чинника розвитку економіки, як головного двигуна і фундаменту індустріальної і постіндустріальної економік. Основними результатами інвестицій в людину, Т. Шульц вважав набуття здібностей людей до праці, їх ефективну творчу діяльність у суспільстві тощо [1].

Особливий внесок до теорії конкуренції, стратегії і розвитку фірми зробив Г. Беккер. Він розрізнив спеціальні й загальні інвестиції в людину, підкреслив особливе значення спеціального навчання, спеціальних знань і навичок. Спеціальна підготовка працівників формує конкурентні переваги фірми, характерні й значущі особливості її продукції та поведінки на ринках, в кінцевому підсумку – її ноу-хау, імідж і бренд. У спеціальній підготовці зацікавлені, в першу чергу, самі фірми і корпорації, отже, вони фінансують її. Г. Беккер в рамках теорії людського капіталу досліджував структуру розподілу особистих доходів, вікову їх динаміку, нерівність в оплаті чоловічої і жіночої праці і тощо. Він і політикам, і підприємцям на великому статистичному матеріалі, довів, що освіта є фундаментом збільшення доходів найманих працівників, роботодавців і держави в цілому. У результаті політики, фінансисти і підприємці стали розглядати вкладення в освіту як перспективні капіталовкладення, що приносять дохід [1].

Нобелівський лауреат, учений Семен Кузнець з факторів, що визначають вдаль застосування набутого досвіду передових країн, на перше місце поставив достатність стартового накопиченого людського капіталу. Адже саме високий рівень і якість людського капіталу необхідні для прискореного здійснення інституційних реформ, трансформації держави, технологічного оновлення виробництва, ринкових перетворень економіки і т. п. Саме ефективне інвестування у розвиток людського капіталу дозволить країнам з трансформаційною економікою опанувати стабільним темпом зростання валового внутрішнього продукту і підвищення рівня життя населення. Таким чином, людський капітал як сукупність сформованих і розвинутих унаслідок інвестицій продуктивних здібностей, особистих рис і мотивацій індивідів, що перебувають у

їхній власності, використовується в економічній діяльності, сприяє зростанню продуктивності праці і завдяки цьому впливає на зростання доходів (заробітків) свого власника та національного доходу, сьогодні повинен стати головною домікантою можливого стабільного зростання економіки нашої країни.

Формулювання цілей статті. Метою цього дослідження є обґрунтування змін у державній стратегії розвитку країни, зокрема з метою збільшення інвестування людського капіталу, що забезпечить країні сталий розвиток та конкурентоздатність у сучасних умовах глобалізації економічних процесів.

Опис основного матеріалу дослідження. Частка людського капіталу в структурі світового національного багатства становить понад 66 %, а в країнах «сімки» і ЄС понад 75 %. У 2005 році в структурі національного багатства України найбільшу частку теж займав людський капітал, однак лише близько 47%, причому за ці ж роки ця частка скоротилася приблизно на 8 в.п. [3].

Для того, щоб працівник відповідав сучасним викликам суспільства і був затребуваним на ринку праці, він повинен протягом життя навчатися, отримувати знання, вміння та фахові навички, які будуть робити його конкурентоздатним у сучасній інноваційній економіці. І, якщо ми кілька років тому говорили про те, що підвищувати кваліфікацію достатньо було один раз на 5 років, то сьогодні цього вже недостатньо, бо під впливом прогресу швидкоплинно змінюються як технологічні процеси виробництва, так і характер послуг, які необхідні для задоволення потреб сучасного суспільства.

Інвестування у людський капітал, насамперед, підвищує продуктивні здібності людини, розвиває ділові навички та підприємливість, стимулює наближення її до нових наукових ідей і технічних розробок, які так необхідні нашому суспільству для пришвидшення інноваційного розвитку України. Це в свою чергу сприятиме підвищенню продуктивності праці та стимулюванню економічного зростання.

Беручи до уваги концепції теорії людського капіталу, темпи інвестицій у розвиток людини повинні значно випереджати темпи приросту інвестицій у безпосередні процеси виробництва. Та, на жаль, в Україні економічній доцільності інвестицій в людину приділяється недостатньо уваги як з боку державних інституцій, так і з боку бізнесу. Як результат, відсутність дійової економічної, соціальної і гуманітарної політики в Україні за 25 років не спричинила суттєвого поліпшення показників розвитку людського капіталу.

Сьогодні надзвичайно важливо стимулювати розвиток інноваційного високотехнологічного виробництва і, відповідно, створення робочих місць, що потребують високої якості людського капіталу. В розвинених країнах витрати на підготовку кваліфікованого працівника в понад два рази вищі, ніж витрати на матеріальне оснащення одного робочого місця, а сама підготовка середньостатистичного працівника займає від 14,5 року формальної освіти (Японія) до 18,5 року (США) [8]. Прогрес людського капіталу прискориться, коли кожному, хто хоче працювати, буде надана можливість робити це в гідних умовах. Тим не менш, у багатьох країнах люди часто не мають доступу до оплачуваної праці або отримують за ту ж роботу менше, ніж інші.

Вітчизняні підприємства недостатньо інвестують у розвиток персоналу, високу якість трудового життя працівників. Низька продуктивність праці та морально і фізично застарілі основні засоби призвели до того, що частка валової доданої вартості високотехнологічного виробництва постійно зменшується, так за 2015 рік вона становила менше 4,5%. Питома вага високотехнологічних товарів в структурі експорту теж становить лише 17%, тоді як в країнах ЄС – понад 41%, в Китаї – 37%. Орієнтуючись на порівняно дешеву продукцію, переважно сировинно-орієнтовану, ми втрачаємо значні обсяги доданої вартості і конкурентоспроможність на існуючих ринках збуту. Як наслідок маємо низький рівень розвитку економіки. Із 57 країн світу Україна займає 53 місце за обсягом технологічного експорту на одного жителя (172 дол.), що у понад 13 разів менше, ніж в Польщі. За рівнем ВВП на 1 особу ми маємо лише 21% від аналогічного показника по ЄС, або 14% від показника США і знаходимося аж на 112 місці серед країн світу [7]. Найменший обсяг ВВП на одну особу серед країн Європи, низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції ось уже протягом 25 років поспіль лише підтверджує нагальну потребу в зміні наших пріоритетів – першочергове інвестування освіти, науки та інновацій, що головною умовою підготовки високо-професійного та кваліфікованого працівника. Без цього сподіватись на будь-які реформи нерозумно і безглуздо.

Вирішувати проблеми активізації інвестування людського капіталу покликана, насамперед, держава. І хоча вона декларативно визнає пріоритетними завдання людського розвитку, проте реально цього не існує. Свідченням можуть бути результати аналізу інтегрального регіонального індексу людського розвитку, що запропоновані фахівцями Інституту демографії та

соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. Сама інтегральна оцінка формується із 33 показників, які об'єднуються у 6 аспектів людського розвитку. Це індикатори, що характеризують такі аспекти, як: відтворення населення, соціальне становище, комфортне життя, добробут, гідна праця, освіта. Групою експертів по кожному із показників було встановлено нормативні значення, які враховують той рівень чи ті стандарти, що забезпечують гідне життя та умови праці громадян. Аналізуючи фактичні значення індикаторів за регіонами, бачимо, що за підсумками 2014 року по жодному показнику не було досягнуто стандартного (нормативного) значення. Це, звісно, є свідченням того, що розвитку людського потенціалу приділяється недостатня увага. На противагу високоурбанізованим областям, промисловим гігантам, регіони України, котрі, хоч і мають менший виробничо-ресурсний потенціал, відзначаються вищими показниками людського розвитку та якості життя населення. Це значною мірою обумовлено феноменом метрополійної дисфункції міст на тлі невідповідності між економічною потужністю регіону та такими його показниками соціального благополуччя, як недосконалість системи охорони здоров'я, неналежна громадська безпека, суспільна нерівність та значне техногенне навантаження на довкілля.

Уряд України повинен більше прислуховуватися до думки більшості вчених-економістів, зокрема О.А. Грішнєвої, що «...майбутній розвиток України має розглядатися саме як соціально-економічний, де, як мінімум, рівнозначними визнаються і економічні, і соціальні параметри, а економічні характеристики розвитку (продуктивність, прибутковість тощо) тісно корелюватимуть з соціальними характеристиками (освіченість, високий рівень життя, здоров'я і ін.). Розуміння природи, і, головне, значення соціальних (передусім освітніх) параметрів має ґрунтуватися на принципово новій основі. Переорієнтація економіки на людський розвиток повинна стати найважливішою характеристикою майбутньої стратегії соціально-економічного поступу, хоча б з огляду на необхідність виходу з глухого кута, куди завів країну попередній тип розвитку» [4].

За період з 1990 по 2015 рр. у світовому індексі людського розвитку, що розроблений фахівцями ООН, Україна з 45-го перемістилась на 81-ше місце серед 188 країн, в той час, як сусідня Польща посіла 36 місце, Казахстан – 56 місце [2]. І хоча за даною методологією Україну віднесено до групи країн з високим рівнем людського

розвитку, але досягнуто його було завдячуючи показнику освіченості населення (а це показники середньої тривалості навчання та очікуваної тривалості навчання), натомість значно гіршими були показники стану здоров'я (а саме, очікувана тривалість життя) та рівня добробуту (обсяг ВВП у розрахунку на 1 особу).

У іншому рейтингу за індексом рівня соціального розвитку, що запропонований фахівцями Social Progress Imperative Україна отримала 65,69 балів зі 100 можливих. Під час визначення успіхів країни в галузі соціального прогресу в цьому індексі враховуються понад 50 показників, об'єднаних у три основні групи:

1. Основні потреби людини – харчування, доступ до основної медичної допомоги, забезпечення житлом, доступ до води, електрики і санітарних послуг, рівень особистої безпеки.

2. Основи благополуччя людини – доступ до базових знань і рівень грамотності населення, доступ до інформації та засобів комунікації, рівень охорони здоров'я, екологічна стійкість.

3. Можливості розвитку людини – рівень особистих і громадянських свобод, забезпечення прав і можливостей людини приймати рішення і реалізовувати свій потенціал.

У індексі соціального прогресу відносно високі показники Україна продемонструвала у сфері доступності вищої освіти, медичного забезпечення та харчування. Водночас на критично низькому рівні знаходяться стан довкілля (120-е місце зі 133) та пов'язаний з цим стан здоров'я громадян (132-е місце зі 133). Також відзначається низька оцінка громадянами свободи життєвого вибору (126-е місце зі 133) та високий рівень корупції (115-е місце зі 133). Загалом у рейтингу Social Progress Imperative у 2015 році Україна, зайнявши 62 місце випереджає Білорусь (66-е місце), Молдову (70-е місце), Росію (71-е місце). Туреччина та Грузія, яких Україна випередила в минулорічному дослідженні, цього року посіли вищі за неї позиції: 58-е та 60-е місця відповідно [5].

Дещо оптимістичнішими виглядають результати Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum). При проведенні рейтингової оцінки застосовується Індекс людського капіталу (Human Capital Index), для визначення якого враховуються складові, які характеризують рівень освіти в країні, професійної підготовки, працевлаштування і зайнятості, тривалості життя тощо.

У звіті організації за 2016 рік оприлюднено рейтинг країн світу за оцінкою розвитку людського капіталу, в якому відзначається поліпшення

ситуації в Україні. У 2016 році за Індексом людського капіталу Україна посіла 26 місце серед 130 країн світу, поліпшивши за рік позицію на 5 пунктів. Нашими сусідами у рейтингу є такі країни, як Ізраїль (23 місце), США (24 місце), Росія (29 місце) та Казахстан (29 місце). Як і торік, першість у всіх вікових групах ми отримали за рівнем початкової освіти, яку здобувають 100% населення України. У той же час, Україна значно відстає за складовими, що характеризують реалізацію людського капіталу та очікувану тривалість здорового життя. Відповідно до даних дослідження, в українців після 65 років здорове, активне і продуктивне життя відсутнє. Здорове життя в Україні – коли людина здатна працювати фізично і розумово – продовжується 63 роки (у Фінляндії – 71, США – 69, Китаї – 68, Росії – 61) [10].

На людський розвиток та інтелектуалізацію праці має в першу чергу орієнтуватися державна політика регулювання оплати праці та доходів населення. Наприклад, в установах освіти, де працівники мають високий кваліфікаційний та професійний рівні, забезпечені вищою освітою, у грудні 2016 р. менше, ніж третині працюючих в освіті нарахована заробітна плата понад 5000 грн. Тоді як за підсумками грудня 2016 року середня заробітна плата в економіці становила 6475 грн., а в сфері освіти – лише 4936 грн.

Ще одним найбільш вагомим індикатором, що відображає рівень інвестування людського капіталу, є витрати бюджету на освіту, включаючи загальну і спеціальну, формальну і неформальну освіту, підготовку за місцем роботи та охорону здоров'я. За підсумками 2016 року видатки бюджету на освіту у номінальному вираженні зростали, однак лише на 13,3%, тоді як в цілому приріст видатків бюджету становив 22,9% в порівнянні з попереднім роком. Під тиском військових дій і боргу з бюджету витісняються видатки на освіту та охорону здоров'я. Попри те, хоч питома вага державних видатків на освіту по відношенню до ВВП скоротилася з 7,3% у 2009 році до 5,1% у 2016 році, вона все ще залишається високою в міжнародному порівнянні (для країн ОЕСР цей показник у середньому становить 4,8% від ВВП, а для держав ЄС – 4,6% від ВВП). Вочевидь, підвищення видатків на освіту потребує ефективніших завдань реформування сектору й діючих механізмів фінансування освітніх установ [9].

Серйозною проблемою для поліпшення якості освіти є сучасний стан науково-дослідницької діяльності. Самим життям та світовою практикою підтверджено, що без тісного поєднання

освіти і науки не можна забезпечити модернізації економіки. Неналежне фінансування науки призвели до погіршення і так невисоких показників науково-дослідної роботи. Як результат, з кожним роком питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП України зменшується: від 1,16% у 2000 році до 0,64% у 2015 році; а питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової відповідно – з 9,4% до 1,4%. У 2015 році впроваджено у виробництво інноваційних видів продукції лише 3136 найменувань, що в 4,9 раза менше від 2000 року. Видатки на дослідження і розробки в секторі вищої освіти України становили в 2014 році 0,04% ВВП, а в позауніверситетському секторі – 0,62%, тоді як в країнах ЄС відповідно – 0,45% і 1,46%.

Сьогодні забезпечення прискореного розвитку економіки, докорінне поліпшення її структури перебувають у прямій залежності від інформаційної індустрії, що потребує інтелектуальних інвестицій, створення повноцінного ринку інформаційних товарів. Так, світовий ринок комп'ютерів щороку збільшується у середньому на 17,5%. Знання, зокрема економічні, стають найважливішим мірилом неекономічної моделі. На професії, в яких переважає інтелектуальна складова, припадає основний приріст зайнятості. Так, за розрахунками фахівців, у США цей показник становить 85 %, у Німеччині — 89%, у Великій Британії — 95%, у Японії — 90%. Якщо у США в 50-х роках ХХ ст. галузі, що виробляють і поширюють знання та інформацію, виготовляли тільки 25 % кінцевого продукту ВВП, у 60-х — понад 33%, то у 80-х роках — більше, ніж 60%. Це вимагає від нас, щоб вже з юних років вести підготовку дітей до роботи в умовах принципово нових технологій, зокрема, інформатизації та комп'ютеризації навчальних процесів. Більшість науковців-економістів вважають, що найбільшу віддачу та ефект приносять інвестиції, вкладені саме у дошкільну та середню освіту. За оцінками фахівців вони дають приросту 30% ВВП, а вкладені вже у вищу освіту – лише 15%. Не повинно також бути, щоб діти в 10–14 років ставили собі за самоціль стати чиновником, бо це одна із посад, що забезпечить "світле майбутнє". Для них прикладом, взірцем повинні бути вчені, дослідники, фахівці, що володіють креативним мисленням, здатні до створення інноваційних продуктів чи послуг. Ймовірність закріплення результатів людського розвитку буде вища, якщо всі діти зможуть ово-

лодіти знаннями і навичками, які їм будуть потрібні у трудовій діяльності: креативність, критичне мислення, вирішення проблем, прийняття рішень, інформаційна грамотність, комунікативність, громадянська позиція, особиста і соціальна відповідальність. До 2020 року прогнозується зміна більше 1/3 знань і навичок, які важливі для трудової діяльності. Саме така стратегія, такі орієнтири дадуть економіці працівників, здатних створити конкурентний продукт з високим рівнем доданої вартості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Інвестування у людський капітал, даючи робочій силі нові й більш продуктивні знання, стимулюючи процес продукування нових ідей та шляхи їх реалізації, забезпечить стаке економічне зростання і виконуватиме роль визначального чинника соціально-економічного розвитку країни. Освіта і підготовка кадрів мають вирішальне значення для економічного та соціального прогресу, а узгодження вмінь та навичок випускників з потребами ринку праці відіграє ключову роль в цьому процесі. Це набуває все більшого значення в умовах глобалізації та заснованої на знаннях економіки, де кваліфікована робоча сила необхідна, щоб конкурувати з точки зору продуктивності, якості та інновацій.

Одним з шляхів збереження людського потенціалу та забезпечення його розвитку є системне реформування охорони здоров'я, хоча медицина тут відіграє далеко не головну роль. Зокрема, важливо також ширше пропагувати здоровий спосіб життя та охорону навколишнього середовища, вирішувати питання щодо охорони праці та поведінки на дорогах.

Для успішного розвитку людського потенціалу необхідні також зміни нашої психології. Не можна витратити понад 60% заробленого на харчування, модний одяг, а більше вкладати в свою освіту, здоров'я, поліпшення житлових умов тощо.

Первинним завданням держави є створення сприятливих умов для розкриття людського потенціалу, його мотивації. Необхідно значно підняти імідж науковців. Держава повинна стати інтегратором людського потенціалу, зібрати кращих людей, вдосконалити систему підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, створивши їм всі необхідні умови для реалізації поставленої конкретної мети. Україна зможе утвердитися у розвитку глобалізаційного світу лише за наявності належного національного інтелекту, освіти і науки.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція постіндустріального суспільства [Електронний ресурс] / Матеріал з вікіпедії. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. Human Development Report 2015 [Електронний ресурс] / Звіт про людський розвиток 2015 року. – Режим доступу: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf
3. Квак М. Національне багатство України: стан та перспективи / Марія Квак // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2008. – Січень-березень (№ 1). – С. 29-36.
4. Грішнова О.А. Ефективність освіти як чинник мотивації інвестицій в людський капітал // Регіональні перспективи. О.А. Грішнова– 2002. – №3–4 (22–23). – С.69–72.
5. Social Progress Index 2015 executive [Електронний ресурс] Звіт про індекс соціального розвитку 2015 року – Режим доступу: [summaryhttps://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/ About-Deloitte/gx-cr-social-progress-index-executive-summary-2015.pdf](https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/About-Deloitte/gx-cr-social-progress-index-executive-summary-2015.pdf)
6. Рейтингові оцінки розвитку людського капіталу 2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/rejtingovi-ocinky-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-2016>
7. Україні потрібна нова модель економічного розвитку [Електронний ресурс] / Український журнал "Економіст". – Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/14905-ukrayin-potrnbna-nova-model-ekonomchnogo-rozvitku.html>
8. Жилияев І.Б. Вища освіта України: стан та проблеми / І.Б. Жилияев, В.І. Ковтунець, М.В. Сьомкін. – К.: НДІ інформатики і права НАПНУ, Інститут вищої освіти НАПНУ, 2015. – 96 с.
9. Бюджетний літопис 2015 р. [Електронний ресурс] / Проект за підтримки Європейського Союзу в рамках проекту «Ціна держави», що реалізується спільно Фондом Східна Європа та CASE Україна. – Режим доступу: [http://www.case-ukraine.com.ua/wpcontent/uploads/2016/07/ Budget-chronicles-2015.pdf](http://www.case-ukraine.com.ua/wpcontent/uploads/2016/07/Budget-chronicles-2015.pdf)
10. Індекс людського капіталу. Звіт за 2016 рік. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.weforum.org/reports/the-human-capital-report-2016>
11. Людський розвиток в Україні: історичний вимір трансформації державної соціальної політики (колективна монографія) / за редакцією Е.М. Лібанової; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2014. – 380 с.
12. Ларіна Я.С. Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації: монографія / Я. Ларіна, О. Брацлавська. – К. : Академія, 2012. – 244 с.

REFERENCES

1. Kontseptsiia postindustrialnoho suspilstva [The post-industrial society]. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. Human Development Report 2015 Retrieved from: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf
3. Kvak M. Natsional'ne bahatstvo Ukrainy: stan ta perspektyvy [National wealth of Ukraine: Status and Prospects]. Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu. 2008;1(1):29-36p. [in Ukrainian].
4. Hrishnova O. A. (2002) Efektyvnist' osvity yak chynnyk motyvatsiyi investytsiy v lyudsk'yy kapital // Rehional'ni perspektyvy. [Efficiency of education as a factor motivating investment in human capital]. Rehionalni perspektyvy;3–4 (22–23). pp.69–72. [in Ukrainian].
5. Social Progress Index 2015 executive. Retrieved from: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/About-Deloitte/gx-cr-social-progress-index-executive-summary-2015.pdf>
6. Reitynhovi otsinky rozvytku liudskoho kapitalu 2016 [Rating evaluation of human capital 2016]. Retrieved from: <http://edclub.com.ua/analitika/rejtingovi-ocinky-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-2016>
7. Ukraini potribna nova model ekonomichnoho rozvytku [Ukraine needs a new model of economic development]. Ukrainskyi zhurnal "Economist". – Retrieved from: <http://ua-ekonomist.com/14905-ukrayin-potrnbna-nova-model-ekonomchnogo-rozvitku.html>
8. Zhyliaiev IB, Kovtunets VI, Siomkin MV. Vyshcha osvita Ukrainy: stan ta problemy [Higher education Ukraine: condition and problems]. K.: NDI informatyky i prava NAPNU, Instytut vyshchoi osvity, 2015. 96 p.
9. Biudzhetnyi litopys 2015 r. [Budget Chronicle 2015]. Retrieved from: <http://www.case-ukraine.com.ua/wpcontent/uploads/2016/07/Budget-chronicles-2015.pdf>
10. Human Capital Index. The report for 2016. Retrieved from: <https://www.weforum.org/reports/the-human-capital-report-2016>
11. Libanova E.M. (2014) Liudskyi rozvytok v Ukraini: istorychnyi vymir transformatsii derzhavnoi sotsialnoi polityky [Human development in Ukraine: the historical dimension of the transformation of government social policy]. Institute of Demography and Social Studies M Ptukha Sciences of Ukraine. K., 380 p. [in Ukrainian].
12. Larina J.S. (2012) Rozvytok liudskoho kapitalu v umovakh hlobalizatsii [The development of human capital in the context of globalization]. K.: Academy. 244 p. [in Ukrainian].

Одержано 24.02.2017 р.